DE AS 14

de voordelen
van de
godsdienst

DE AS

3e jaargang, nr.14
maart/april 1975

De As -anarcho-socialisties tijdschrift- verschijnt zes keer per jaar en is een gezamenlijke uitgave van Pamflet en RAM

Jaarabonnement: *f* 10; los nummer *f* 2. Bestellen door storting op giro 255 38 50 tnv Pamflet, Driebergen

Redaksie-adres:
RAM, Bickerstraat 2c, Rotterdam-4

Administratie-adres:
Pamflet, postbus 17, Driebergen

Redaksiekollektief:
Boudewijn Chorus, Anton Constandse, Thom Holterman, Rudolf de Jong, Wim de Lobel, Arthur Mendes-Georges, Simon Radius en Hans Ramaer

Medewerkers:
Joke Holdtgrefe
Leonie Kwakkelstein, Magda Sijmons

ROME EN HET HEILIG JAAR

ANTON CONSTANDSE

In het begin van april heeft een woordvoerder van het Vaticaan het nodig geacht een perskonferentie te organiseren in verband met het Heilig Jaar. Het is de bedoeling dat 1975 een enorme trek van vrome toeristen te zien zal geven, die als pelgrims in Rome niet alleen de bloemetjès kunnen buitenzetten, maar ook nog een aflaat kunnen verdienen. Zo'n aflaat - men zou het niet willen geloven - verkort in hoge mate het verblijf van de ziel in het vagevuur of maakt het zelfs mogelijk dat snikhete verblijf over te slaan op reis naar de hemel. Nu moet men daarvoor wel eerst dood zijn en zo urgent is die pauselijke genade voor de zondaar nu ook weer niet, maar eenmaal toch in Rome is het meegenomen.
Hooggespannen zijn de verwachtingen omtrent de komst van katolieken. Wat ze al niet kunnen inbrengen! Er zijn met het Vaticaan verbonden reisburo's, hotelmaatschappijen, kloosters die in logementen zijn getransformeerd, eethuizen, kolporteurs van soevenirs, de pauselijke gebouwen en musea, de posterijen van het Vaticaan... en wie of wat al niet, die flink hopen te verdienen aan de gebeurtenis. Maar nu kwamen daar steeds opnieuw berichten over de rijkdommen van het Vati-

caan en van de kerk. En de aflaat scheen ook zo'n aantrekkingskracht niet meer te hebben of werd misschien wel verleend - voor minder geld - door nationale of regionale geestelijken. Er waren bisschoppen die hun gelovigen afrieden naar Rome te gaan. Niet zozeer vanwege de beruchte wuftheid van de heilige stad die altijd een ongewoon hoog getal bordelen heeft gekend. Over die traditie wordt ongaarne gesproken, hoewel het een historiese waarheid is dat in het verleden het Vaticaan in hoge mate heeft geprofiteerd van de belastingen, opgebracht door de prostituees die in de stad resideerden of er bij plechtige gebeurtenissen (zoals concilies en heilige jaren) naartoe stroomden. Het is geen sprookje dat de huidige Sint Pieter in de 15e en 16e eeuw gebouwd en voltooid is mede dankzij de opbrengsten van de genoemde belastinggelden. Maar aan de seksuele verleidingen staan katolieken overal bloot en de immorele reputatie van Rome zal niet de doorslag hebben gegeven bij het ontraden van pelgrimsreizen. Er is in Latijns-Amerika en Afrika gewoon geen geld voor. En als er kringen zijn die een sommetje over hebben, kan de plaatselijke kerk dat beter gebruiken dan het Vaticaan. Er worden nog wel zes miljoen ekstra-bezoekers verwacht, maar dat getal zou wel eens onbereikbaar zijn als het gerucht zich voortplantte dat het Vaticaan steenrijk is. Vandaar dus de perskonferentie om tegen te spreken dat zulks het geval was. Maar...welke vermogens en inkomsten dan wel ter beschikking stonden van de elitaire top van de kerk of van de pauselijke staat, bleef een diep geheim.

Geld stinkt niet

Nu heeft de Duitse Spiegel in een reeks artikelen over de interne organisatie van het Vaticaan erop gewezen dat daar - als reaktie op de toenemende afvalligheid en de verminderde gehoorzaamheid, ook gesinjaleerd in Nederland - de teugels strak worden aangehaald. Eén kardinaal, Francesco Marchisano, heeft deze definitie gegeven van de goede geestelijke: "Een klein priestertje (pretino) die niet veel weet en aan wie men slechts de informatie geeft die hij beslist voor zijn werk nodig heeft; een priestertje dat nooit zijn meerderen over het hoofd dreigt te groeien en bereidwillig en gehoorzaam alle arbeid verricht die men van hem verlangt, zonder veel vragen te stellen." Die priesters hoopt men ook in Nederland te krijgen via Gijsen en Simonis.
Volgens het Duitse weekblad wonen er in Vaticaanstad zo'n 700 mensen, maar werken er 3000. De telefooncentrale wordt bediend door nonnen, maar er is een geraffineerd aftapsysteem voor verdachte gesprekken. Legio is ook het aantal afgeluisterde konferenties. Wat spionage aangaat, doet het Vaticaan niet onder voor de CIA, in het klein wat de omvang aangaat, maar niet wat betreft het wereldwijde karakter van de verspieding. Op 15 mei 1969 heeft de Belgiese kardinaal Suenens o.a. geklaagd over de pauselijke ambassadeurs. Zo'n nuntius is de kern van een vijfde kolonne, die natuurlijk ook probeert om

van bisschoppen en priesters (politieke en ekonomiese) marionetten van de pauselijke staat te maken. Volgens de jurist mr. Dirkzwager staat een bisschop, benoemd door de paus, altijd in buitenlandse dienst.
Wat de ekonomiese betrekkingen aangaat is de katolieke kerk te vergelijken met een multinationale onderneming. De reeds geciteerde woordvoerder sprak tegen dat het Vaticaan ook aandelen bezit in bedrijven die anti-conceptiemiddelen en oorlogsmateriaal vervaardigen. Maar alle publikaties dienaangaande tonen aan dat - afgezien van de miljarden, belegd in grond en gebouwen - de katolieke kerk ook betrokken is bij het Instituto Farmalogico Serono, dat de pil vervaardigt en bij Cisa Viscosa, leverancier van granaten, raketten en andere wapens. Geld stinkt blijkbaar niet!
Zo is het Heilig Jaar een aanleiding om nog eens te wijzen op de ekonomies-politieke en kapitalistiese macht van de kerk; een macht, die niet (zoals veel traditionele vroomheid) tot het verleden behoort. De voordelen van de godsdienst liggen voor heersende kasten nog altijd voor het grijpen. Men kan herinneren aan de arrogantie van eks-president Nixon, wiens huispredikant eens zei:"Wat de president wil doen is een zaak tussen hem en god. Er is niets wat hij heeft gedaan, wat hem niet vergeven zal worden." Dat is middeleeuwse taal, of het nu protestants is of katoliek.

Gevraagd: een reddende engel

In de kerstnacht begon het nieuwe Heilige Jaar en de paus heeft naar aanleiding daarvan op 16 december een brief doen publiceren, waarin hij deze feestelijke gebeurtenis aankondigde. Hij deed het op een weinig vrolijke wijze. Voor de derde maal - en de eerste keer gewaagde De Telegraaf op de voorpagina (van 12 september) van een diepe zwaarmoedigheid omdat de paus meende dat "de kerk gedoemd was te sterven" - ging het om de ontwikkelingen binnen de kerk. Toen, in september sprak de paus tot 2000 pelgrims over lege seminaria, congregaties zonder novicen, jongeren die ten prooi vallen aan de waandenkbeelden omtrent de dood van god. "Zelfs sommige van haar kinderen, die de kerk eens liefde en trouw hebben gezworen, keren zich van haar af", zo klonk het.
Ditmaal, in de brief, sprak de paus over "een kiem van ontbinding" die dreigde tengevolge van "partijvorming". In het Heilig Jaar zal ekstra aandacht worden besteed aan "de verzoening in de kerk" en het terecht wijzen van "medebroeders op verkeerde wegen" die menen dat het instituut van de kerk in tegenspraak zou zijn "met hetgeen Christus zich ervan had voorgesteld." De moderne mens die het spoor bijster is, weet niet meer wat goed of kwaad is.
Maar de paus onderstreept "het belang van het gezag in de kerk, dat door Christus aan paus en bisschoppen is gegeven en alle standpunten en meningen van individuen te boven gaat." Dat is dus het tema van het Heilig Jaar 1975: de handhaving van de traditie en de macht van de hiërarchie.

Bezoekt onze speciale:
voor het gehele land centraal gelegen
g

Een eeuwenlange traditie

Nu past dit eigenlijk wel bij de plechtige inwijding van het jubeljaar, de voortzetting van een joods gebruik. Leviticus-25 beveelt aan dat één maal om de vijftig jaar zo'n jubeljaar gevierd zou worden, waarin aan de slaven hun vrijheid en aan onterfde families hun grond zou worden teruggeschonken. Het was Bonifacius VIII die besloot deze traditie - symbolies - te herstellen, te beginnen met het jaar 1300. Als heilige jaren gevierd werden vervolgens 1350, 1390, 1400, 1423 en 1450 en sindsdien is de gewoonte om de 25 jaar herhaald. Met uitzondering van het jaar 1800 (in de roerige en weinig klerikale Napoleontiese tijd) en van 1850 (toen paus Pius IX in ballingschap leefde, omdat de Italiaanse patriotten onder leiding van Mazzini de pauselijke staat tijdelijk tot republiek hadden verklaard).
Naar de overlevering moet een heilig jaar een periode zijn van vergiffenis, zij het dan dat naar aanleiding daarvan in de middeleeuwen de slavernij niet werd afgeschaft of materieel onrecht werd hersteld. De kwijtschelding van zonden had het karakter van een aflaat en betrof vooral de zielen der mensen die geacht werden onsterfelijk te zijn.
In een Italiaanse handleiding tot het heilig jaar kan men lezen dat kwijtschelding van zonden valt te verwerven na de verplichte biecht, de heilige communie en het voorgeschreven gebed, mits dan ook de vier basilieken in Rome zijn bezocht. Deze zijn de Sint Pieter, de Sint Jan van Lateranen, de Sint Paul Buiten de Muren en Santa Maria Maggiore. Wie dit alles achter de rug heeft, zo lezen we dan, kan onder bepaalde voorwaarden (in samenhang met het sakrament van boete of biecht) een volle aflaat verwerven." Deze kwijtschelding van zonden door het Jubeljaar (Giubileo) heeft in de ogen van god zoveel waarde, dat degeen die zou komen te sterven na haar te hebben verdiend - en alvorens een andere straf te hebben opgelopen voor zonden of gebreken - zou overgaan tot de eeuwige vreugde van de hemel zonder door het vagevuur te gaan."
Natuurlijk wordt daarbij de noodzaak onderstreept van de vrome gezindheid van de pelgrims om deze vergiffenis deelachtig te worden. Wat de leerstellige kant van de zaak aan gaat, moet nog worden vermeld dat vooral de nadruk wordt gelegd op de zeer bijzondere bevoegdheden van de paus. De Sint Pieter is natuurlijk het centrum van de plechtigheid; daar is door het openen van de heilige deur ook de aanvang van het Heilig Jaar afgekondigd. Op deze plaats zou Petrus gemarteld, gestorven en begraven zijn, en ook zou hij door Christus zijn aangewezen als grondvester (petra=rots) der kerk, welke waardigheid dan overgedragen zou zijn op de bisschop van Rome. Tot degenen die dit niet geloven en de gehele overlevering beschouwen als een legende of winstgevende myte, behoren niet alleen degenen die geen christenen zijn. De grieks-katolieken hebben de aanspraken van de bisschop van Rome (pas in later eeuwen door de westerse chris-

tenheid als paus vereerd) nooit erkend. En evenmin deden dat de protestanten, van welke schakering ook. De polemiek daar over heeft al duizenden geschriften opgeleverd. Een van de laatste degelijke verhandelingen is die van de Zwitserse predikant Jean Rilliet, die de rooms-katolieke, grieks-ortodoxe en protestantse standpunten met elkaar konfronteerde, zonder natuurlijk geneigd te zijn, de pauselijke uitspraken te ondersteunen (Jean Rilliet, Tu es Pierre.1974).
Wat mijzelf aangaat behoeft het geen betoog dat ik als humanist in verband met het Heilig Jaar spreek van myten en legenden. Wat zou men al niet moeten geloven, afgezien van de terecht betwiste aanwezigheid van Petrus in Rome?
In 1899 heeft prof. G.J.P.J. Bolland zich in de strijd gemengd met zijn verhandeling Petrus en Rome, die veel stof deed opwaaien. Maar men zou ook moeten geloven in de onsterfelijkheid der menselijke ziel, haar verblijf òf in het oord der verdoemden (de hel), in de folterende beproeving (het vagevuur), òf in het oord der zaligheid (de hemel). En dat is voor miljoenen , evenals voor mij, teveel gevraagd. Men moet in deze tijd wel tot de onnozelen behoren om nog in zulke sprookjes te geloven.

Het opperste gezag

Het is overigens de moeite waard zich rekenschap te geven van de onvoorstelbare macht, die aan de paus wordt toegekend. De nadruk die paus Paulus VI legt op het gezag dat hem toekomt (in de brief over het Jubeljaar) is niet toevallig. In het geciteerde Italiaanse boekje wordt breed uitgemeten, welke de bevoegdheden van de paus zouden zijn. Wanneer hij wordt gekroond, worden de woorden "Vader der vorsten en koningen, beheerser der wereld, plaatsvervanger op aarde van Jezus Christus" uitgesproken. Hij heeft de titel van de Romeinse cesaren: pontifex maximus, opperste bruggenbouwer ofwel middelaar tussen god en de mensen. Hij "staat boven elke aardse macht als opvolger van die Petrus, aan wie Christus zelf de zorg toevertrouwde over de zielen; de macht van de paus gaat elke menselijke begrenzing te buiten omdat ze een macht is die van god komt, de macht van Christus, de koning der koningen (rex regum) die op aarde de paus heeft aangesteld als zijn vertegenwoordiger." Welke geëmancipeerde leek zou nog in staat zijn geloof te hechten aan zulke uitspraken? Hoe zou men kunnen verwachten dat bewuste mensen van onze tijd die het geloven op gezag hebben afgezworen, nog vatbaar zouden zijn voor zulk een merkwaardige en gevaarlijke mytologie?
Wel is deze als ideologie van grote politieke betekenis. In Spanje is men doende het concordaat te herzien - het verdrag met het Vaticaan, hier opgevat als een staat die verdragen kan sluiten, van 1953 -. Dat concordaat is gesloten met een katolieke staat, het fascistiese Spanje. Toen na de oorlog dit concordaat werd voorbereid en de situatie van de protestanten in Spanje ter sprake kwam, schreef pater F.

Cavalli SJ in het tijdschrift Civiltá Cattolica van april 1948 over dit probleem. En hij meende:"De rooms-katolieke kerk, overtuigd door haar goddelijke voorrechten de enig-ware kerk te zijn, moet het recht op vrijheid opeisen voor zichzelf alleen, omdat zulk een recht alleen het bezit kan zijn van de waarheid, nooit van de dwaling." Er volgde dan een uiteenzetting over landen waar de kerk niet in staat was, dit beginsel door te voeren en waar ze zich dus moest aanpassen. In Spanje echter kon het principe ver worden doorgevoerd. En daar gebeurde het ook. Men kan ettelijke van zulke voorbeelden in de historie aantreffen en het is daarom politiek gesproken geen onschuldige zaak als het Heilig Jaar in dienst staat van zulke autoritaire aanspraken en van zulk een aanmatiging van macht.

Geheiligd toerisme

Tenslotte mag men niet vergeten dat de zuiver materiële en financiële aspekten van het Jubeljaar met zijn aflaten (hoe toornde Luther daar al tegen!) zich sterk op de voorgrond dringen. Een kwart eeuw geleden bracht het literair-wijsgerige en politiek-vrijzinnige weekblad Il Mondo (15 oktober 1949) een overzicht van het bedrijf van de pelgrimage. Er werden toen 2 miljoen toeristen ekstra verwacht (maar het waren er meer) en nu 6 miljoen. Het blad schreef toen reeds dat de hoeveelheden boekjes, gidsen, tickets, kaarten, postzegels (met oplagen van 2 miljoen!) zelfs met tonnen niet te bereken waren."Het Vaticaan heeft zich herschapen in een reusachtig toeristenburo dat samenwerkt met American Express, Cook, enz., die weer optreden als agenten van de door prof. Gedda en prins Pacelli gegrondveste hotelmaatschappij Felix Roma, met fabrikanten van mutsen en medaljes... Een planmatig georganiseerd Heilig Jaar waarin de misschien ietwat demoniese vorsten van de techniek en de organisatie hun absolute rechten hebben bevestigd." Natuurlijk kon niet anders in deze eeuw en het zal ook nu niet anders zijn.

Over het "zakelijke" Vaticaan heeft Der Spiegel in vijf nummers tal van bijzonderheden gepubliceerd onder de titel "Die Manager der Papstes Paul" (begonnen op 21 oktober 1974), één van de vele voortzettingen en uitbreidingen van het boek van Corrado Pallenberg " De financiën van het Vaticaan" (De Boekerij/Baarn, z.j. (1970). Men kan erin bevestigd vinden wat eigenlijk ieder weet: dat men te doen heeft met twee elementen, een pauselijke staat en het centrum van een internationale kerk.

Niemand schijnt te kunnen uitmaken tot welke kategorie de over vele landen verspreide eigendommen behoren: industriële en commerciële aandelen, grond (vooral in Italië en de VS), gebouwen, huizenblokken, banken. (De tegenslagen van de in Amerika wonende Italiaanse banker Michele Sindona troffen verleden jaar ook het Vaticaan.) Wat het vermogen aangaat noemt de Britse Economist een bedrag van 22 miljard gulden, maar het Amerikaanse Time het dubbele. Nino lo Bello houdt het in zijn

recente werk "De miljarden van het Vaticaan" op 22 miljard. Wat de inkomsten aangaat, los van dit vermogen, uit opbrengsten van de gelovigen en de kerken, wordt een bedrag van 100 miljoen gulden per jaar genoemd. Men kan ervan op aan dat het opvangen van 6 miljoen toeristen tijdens het Heilig Jaar, de huisvesting, de verkoop van soevenirs met beelden en afbeeldingen van de paus, van dia's en foto's, van papieren met de pauselijke zegen, een zeer zakelijke onderneming is.
In alle eeuwen zijn dergelijke pelgrimages bronnen van inkomsten geweest. Voor de Dalai Lama is dat afgelopen, maar voor de paus helaas nog niet!
Men kan ieder zijn feest gunnen, maar het woordje"heilig" veronderstelt wel een beetje te veel. Bovendien ligt het nog vers in het geheugen, dat de paus naar aanleiding van de Internationale Voedselkonferentie, die in Rome zo smadelijk faalde om maatregelen te nemen tegen het verhongeren van miljoenen mensen, zo teleurstellend optrad. Hij wilde niet over de brug komen met de rijkdommen van het Vaticaan.
Ook wil het Vaticaan niets weten van voorbehoedmiddelen, om maar niet te spreken van abortus. En dat terwijl miljoenen geboren worden om te verhongeren.
De paus heeft pessimisties gesproken bij de aankondiging van het Heilig Jaar 1975. Pessimisties over de toekomst van de kerk. Zou het anders kunnen als men zozeer volhardt in myten, autoritair gezag en duistere praktijken van het verleden?

ARTHUR MENDES-GEORGES

HET GELOOF VAN MIJN GROOTMOEDER

Het geloof van mijn grootmoeder...Wanneer ik daar nu nog aan terugdenk, zie ik dat geloof in haar leven staan als een groot onhandelbaar meubel in een kleine woning. Groot en onhandelbaar - geen verwikken en verwegen aan - als een zware kast die alleen maar door sjouwerlieden kon worden versleept. Een kast met een onhandige indeling in kleine laatjes, waar mijn grootmoeder dan vaak een greep in deed om een toepasselijke tekst op te diepen,waarmee ze een onderdeel van het dagelijks leven illustreerde. Om dat geloof van mijn grootmoeder op de juiste manier te herkennen,moet ik iets vertellen van de omgeving waarin het bestond. Mijn grootmoeder woonde in zo'n armetierige 19e eeuwse arbeidersstraat waar de eens groen geschilderde maar nu al lang verveloze deuren,voorzien van een ruitje met een ijzeren hekje ervoor, met een loper opengemaakt konden worden. Als je over de versleten drempel stapte, kwam je terecht op het altijd klepperende deksel van de watermeterput die onmiddellijk achter de voordeur was aangebracht in het nauwe gangetje.
Als kind had ik dan het gevoel meteen oog in oog met god te staan. Aan de muur tegenover die waar de deur met het open gaan tegenaan sloeg, hing immers zo'n prent (in een zwart-met-gouden lijstje) waar met magere, lelijke letters onder stond: GOD ZIET U. In een blauwige wolk was een geelachtige driehoek getekend en van daaruit keek een kwaadaardig oog misprijzend neer op het kleine jongetje dat bij oma om een stuiver kwam vragen om naar het snoepwinkeltje te kunnen gaan. Want vader was werkeloos en oma had een pensioen van haar man die voorman was geweest op "'t fabriek" waarvan de direkteur met de vikaris en de bisschop omging! Als ik dan het gangetje verder doorging totwaar het afgesloten werd door een deur (en ongeveer op de helft zat nog een deur, waardoor je in het voorkamertje kwam en vandaar ging je door de alkoof in de achterkamer en in de alkoof was een bedstee) bleef ik altijd even stil staan voor de tweede prent die er hing: HET SMALLE PAD EN DE BREDE WEG.Daar was veel op te zien! Aan de ene kant een grote poort en daar zag je mooie dames en heren wandelen, dansen, paardrijden, naar de schouwburg gaan en muziek maken. Ergens was een cowboy aan het schieten en op de achtergrond zag je soldaten, een brandende stad, donder en bliksem, maar er reed ook een trein. Toen ik mijn grootmoeder eens vroeg of de schietende cowboy Tom Mix was (die ik erg bewonderde) zei ze dat alle mensen die ik daar zag in Zonde leefden, en ze wees me op een mannetje dat met een draadje aan het raam verbonden was:"Die heeft zich Verhangen en Zelfmoordenaars komen nooit in de hemel."

Ik herinner mij dat ik het maar vreemd vond , vooral omdat ik in een van de afgebeelde heren de direkteur van "'t fabriek" meende te herkennen. Maar toen ik grootmoeder daarop opmerkzaam maakte, zei ze kortaf:"Die kan daar niet bij staan, want die heeft je grootvader pensioen gegeven" en meteen daarop: "en kom nou binnen en drink je koffie op." Naast de mooie, brede poort was een paadje waar een bordje bijstond met "Godsrijk" erop. Dat ging naar een klein poortje en daarachter zag je een smal pad met allerlei arme mensen erop en eromheen alleen maar kerken. Er stond een rots getekend met een kruisbeeld erop en uit de steen kwam water. Als ik dat zag, kreeg ik altijd behoefte om naar de wc te gaan en ik betrapte me erop dat ik er aan dacht of de pies van Onsheer er net zo zou uitzien als mijn kleine plasjes. Bij dat kleine poortje zag ik een man lopen met een zak op zijn rug en dat vond ik vreemd, want de enige man die er bij ons in de buurt zo uitzag was de lompenkoopman, van wie mijn grootmoeder altijd zei dat hij een goddeloze dronkaard was. Zulke dingen kun je als kind natuurlijk niet rijmen, evenmin als ik begreep waarom iemand een leeuw te lijf ging met een kruisbeeld, inplaats van hem gewoon dood te schieten als Tom Mix op de andere helft van de tekening met een man deed - een boef natuurlijk.

"Daar hebben we Ongelovige Thomas weer" zei mijn grootmoeder wanneer ik naar haar zin te ver doorvroeg naar de geheimenissen van haar geloof. Zonder het zelf te weten maakte ze met die opmerking een van de grondbeginselen van elk geloof duidelijk: je moet niet vragen, maar alles aannemen wat ze je op de mouw spelden! Dat was een van die dingen die ik niet begreep natuurlijk, maar in het algemeen waren de uitingen van grootmoeders geloof ofwel onbegrijpelijk ofwel misterieus danwel duidelijk angstaanjagend. Zoals op de momenten dat een kind zich onrechtvaardig behandeld voelde (of alleen maar zijn zin niet kreeg) en als hoogste uiting van -machteloze - woede probeerde vader of moeder te slaan... Dat moest je niet proberen waar grootmoeder bij was, want die pakte resoluut de opgeheven hand beet, boog hem omhoog en voegde dan de jonge onverlaat toe:"Dat handje zal later boven je graf groeien als je het opheft tegen je ouders."

Ik herinnner me nog steeds de ongelovige angst, het schrikbeeld van een kinderhand die zomaar uit de grond zou steken...Die angst die grootmoeder ook nog op een andere manier wist uit te buiten, wanneer ze het erover had dat god alles zag, ook datgene wat de mensen niet konden weten. Ook dat werd tegen ons kinderen gebruikt, want natuurlijk tekende god een rode streep op je voorhoofd waanneer grootmoeder het gevoel had dat we de waarheid niet vertelden... En bewijs dàn als jongetje van acht je gelijk maar eens, als god in hoogst eigen persoon tegenover je staat...! "Waar Liefde Woont Gebiedt de Heer Zijn Zegen" was een andere favoriete uitspraak van grootmoeder. Ze bezigde die vooral als er weer een jonge buurvrouw zwanger bleek te zijn. Meestal was dat dan van de derde of vierde (soms wel van de vijfde of zesde) nakomeling, en ik kon me in die tijden van

kommer en armoe dan ook niet voorstellen wat ervoor zegen zat aan nog een opvreter méér in huis. Maar ja, "Gods wegen zijn ondoorgrondelijk, mijn jongen", was het antwoord wanneer ik dergelijke problemen op tafel poogde te lggen. Er was trouwens nog een ander stopwoord, wat grootmoeder hanteerde wanneer de de arme mensen omringende ellende weer eens luidruchtig aan haar deur klopte. Wanneer één van ons opmerkte hoe erg het toch wel was, zuchtte ze:"De Heer is mijn Herder, kind. Hij zal mij geleiden." Het waarheen van de reis bleef dan altijd in het duister, hoewel ik mij het "uit stof zijt gij en tot stof zult gij wederkeren" ook nog wel uit haar mond herinner, als het eens over doodgaan en de noodzaak van begraven ging.
Grootmoeder! Ik zie haar nog bij ons de deur binnenkomen. Vader had weer eens geen werk en de magen waren niet al te best gevuld. Ze wist dat en haar bezoek kreeg ekstra glans door de inhoud van de grote zwart-zeildoeken tas die ze torste.Daar zaten allerlei gewone dingen in, heerlijkheden voor ons: witbrood, margarine, koffie, melk en zulke zaken meer. De tas was goed vol en het geloof had het verval van grootmoeders krachten toch niet tegen gehouden, zodat ze neerplofte met een "Daar ben ik weer, 't Hijgend Hert der Jacht Ontkomen, hier pak maar gauw uit want 't is me te zwaar om mee terug te nemen." Wie bezwaar maakte tegen haar gulheid die eigenlijk altijd volkomen tegengesteld was aan haar magere bestaansmiddelen, werd de mond gesnoerd met de tekst "Het is zaliger te geven dan te ontvangen" en wanneer het hele gezin bij grootmoeders bezoek aan de koffie zat en er spekulaasjes waren rondgedeeld die snel naarbinnen verdwenen, viel haar tevredenheid duidelijk af te leiden uit de brede glimlach waarmee ze vaststelde: "Zalig zijn de vreetzamen van aard, want zij zullen gods peuzelaartjes genoemd worden", een tekst die wel bijbels klonk, maar die ik toch voor niet geheel autentiek ben gaan houden. Maar wanneer mijn vader, door de tegenslag ontmoedigd, aan de tafel ging zitten piekeren en ook wij als kinderen wel eens door teleurstelling ontmoedigd waren, dan herinnerde zij ons aan Job, "die op de mestvaalt zat en zich krabde met een potscherf." Wie echter met een karweitje bezig was en na verschillende pogingen eindelijk leek te slagen, kon zich verheugen in grootmoeders:"Juist! Zo komen we Nader tot Vader!"
Na jaren hoorde ik van een tante eens een vermaning, die grootmoeder placht uit te spreken als haar dochters naar de kermis zouden gaan. Ze zei dan steevast:"Veel plezier kind en pas goed op je geld en je geweten." De volgorde: éérst geld en dan geweten om op te passen, leek mij altijd een duidelijke volgorde van belangrijkheid!
Het geloof van mijn grootmoeder - ik denk dat het zo ongeveer uitgestorven is met de generatie van grootmoeders waarvan de mijne er één was. Het was een geloof dat omvangrijk, massaal en onwrikbaar in een mensenleven stond. Het was het geloof, waarvan mijn grootvader (die naar verluidt veel minder "kerks" was dan mijn grootmoeder) tegen mede-arbeiders wel eens moet hebben verteld dat de fabrikant erover tegen de priester zei: <u>" Hou jij ze dom, dan hou ik ze wel arm!"</u>

HANS RAMAER

KERK EN KAPITAAL

1968. De oorlog in Vietnam is in alle hevigheid losgebarsten. Het imperialisme verdedigt zijn politieke en ekonomiese belangen in zuid-oost Azië met alle middelen die de moderne techniek heeft ontwikkeld. Amerikaanse B-52 bommenwerpers verdelgen de Vietnamese boerenbevolking met napalm. De beelden van verminkte kinderen schokken de wereld en er ontstaat een massaal protest tegen de Amerikaanse oorlogsmisdaden.
De Westduitse journalist Günter Walraff neemt het besluit om de opinie van de geestelijkheid over deze vernietigingsakties te peilen. Hij doet zich voor als een katoliek fabrikant van natriumpalmitaat, die op grote orders van het Amerikaanse leger kan rekenen. Zijn vraag aan de geestelijken luidt dan ook: "Mag ik deze orders aannemen, ook als ik daarmee de oorlog ondersteun?"
De eerste tot wie Walraff zich wendt, is een kapelaan van de telefoniese zielszorg in Frankfurt. "Ik zou het niet doen.", zegt de kapelaan, "zelfs als deze oorlog gerechtvaardigd zou zijn." Een jonge kapelaan in een kleine stad bij Frankfurt meent echter dat het om het even is welke beslissing hij neemt, mits Walraff maar bij god te rade gaat. Eigenlijk is er helemaal geen moreel probleem, zo leert deze kapelaan. Het zal later misschien een uitstekende indruk maken dat een katoliek ondernemer dergelijke orders geweigerd heeft, maar als de transakties toch geheim blijven, is een weigering uit takties oogpunt ook niet nodig. Nee, Walraff moet maar tot de heilige geest bidden om het licht der rechtvaardigheid en hoe de beslissing dan ook uitvalt, ongerust hoeft hij niet te zijn!
In een klooster halfweg Keulen-Frankfurt staat een bejaarde monnik hem te woord. De kloosterling weet niet wat er in Vietnam gaande is, maar na enige uitleg wuift hij Walraffs bedenkingen weg: "Wat dat betreft hoeft u eigenlijk geen slecht geweten te hebben, want ù gebruikt de bom immers niet." En kan zijn onverwachte bezoeker met de winst niet vele goede werken doen? Vervolgens bezoekt Walraff een jezuiet, die biechtvader is in één van de grootste Duitse Domkerken. Hij vindt dat het weigeren van de Amerikaanse orders niets aan de oorlog veranderen zal, maar de kwestie is toch niet gemakkelijk. Hij raadt Walraff aan de moraalteoloog prof. Klomp te raadplegen.
Voordat hij zich tot hogere geestelijken wendt, bezoekt Walraff nog een tiental pastoors en kapelaans. Vier achten zich niet kompetent om over zijn probleem te oordelen. Slechts één hunner zegt dat Walraff zijn vingers niet aan deze Amerikaanse orders moet branden.

De moraalteologen

Prof. Klomp vergelijkt Walraffs probleem met dat van de bisschoppelijke wijnen uit Trier die ook in zondige nachtgelegenheden gedronken worden. Daartegen valt nu eenmaal niets te beginnen, zegt Klomp. Verder speelt natuurlijk ook dat de Amerikanen de demokratie tegen het kommunisme verdedigen. Walraff moet de orders dus maar aannemen. De daarop geraadpleegde jezuiet prof. Hirschmann vertelt Walraff dat er in zijn geval niet van een moreel, maar van een militair probleem sprake is en verwijst hem naar de specialist op dat gebied, vicarus-generaal Gritz in Bonn.
Vooraf aan zijn onderhoud met Gritz spreekt Walraff met diens plaatsvervanger, de prelaat Steeger. Deze vindt het een moeilijk geval."Het kan zijn dat wrede wapens de oorlog bekorten... maar als het waar is dat het geen wapens in de eigenlijke zin zijn, dan ben ik geneigd te zeggen, doet u het toch maar liever niet." Even later meent hij toch dat een onfeilbaar oordeel over deze zaak onmogelijk is. Gritz daarentegen is kort:"U kunt zich naar mijn mening beroepen op het feit dat u te goeder trouw hebt gehandeld..."
De moraalteoloog prof. Egenter ziet geen principieel verschil tussen napalmbommen en granaten. Hij zegt niemand te verachten die dergelijke wapens levert, want tenslotte moet men bedenken wat de wereld te wachten staat als het kommunisme wint. Walraff krijgt al bij voorbaat absolutie voor zijn handel, omdat het doel van de Vietnamese oorlog goed is en anderen zullen leveren als hij zou weigeren.
Prof. Auer, ook al een prominente moraalteoloog, heeft geen enkel principieel bezwaar tegen de oorlog die de Amerikanen voeren. Hij ziet eigenlijk maar één bezwaar en wel dat napalm geen onvermijdelijke verwondingen veroorzaakt. Walraff vraagt of niet ieder middel dat ter vernietiging wordt gebruikt,te veroordelen valt. Nee, dat wil de professor niet zo zonder meer zeggen. Hij adviseert Walraff om maar eens met Gritz en Hirschmann te praten!
Prof. Scholz ziet in Walraffs vraag toch wel een principieel probleem. Deze moraalteoloog vindt dat dergelijke orders dichtbij de grens komen van wat instrijd met de goede zeden gekenmerkt moet worden. De tweede moraalteoloog die Walraff adviseert om niet te leveren is prof. Böckle. Hij zegt verbaasd:"Waar vind je tegenwoordig een industriechef die er nog bij stil staat als het om zo'n enorme order gaat?" Hij noemt napalm een misdaad tegen de mensheid, "hoewel je daar vast wel allerlei klassieke moraalteologiese uitvluchten voor kan bedenken." Zo'n klassieke teoloog is prof. Schöllgen.
Schöllgen zegt geen vriend te zijn van pacifisten. De meest harde wapens zijn nodig om "het hele kommunistiese kamp" te bestrijden. Tenslotte gaat het om christendom of kommunisme. En is de oorlog niet veel humaner geworden dan in de middeleeuwen? Walraff moet de orders maar afsluiten.

Piramides

De reden Walraffs ervaringen (te vinden in zijn bij Van Gennep verschenen boek "Het gewone kapitalisme") zo uitgebreid weer te geven, is dat deze aantonen hoe nauw kerk en kapitaal ook vandaag nog met elkaar verbonden zijn. In Nederland hebben we de neiging de (katolieke) geestelijkheid te beoordelen aan de hand van uitspraken van pacifistiese organisaties als Pax Christi. Nederland is in dat opzicht echter een eiland van progressiviteit, maar de krachtige steun die Simonis en Gijsen vanuit Rome genieten, wijst erop dat het in de nabije toekomst met die uitzonderingspositie gebeurd zal zijn. Rome eist immers volstrekte volgzaamheid!
De macht van het Vaticaan berust voor een groot deel op het systeem van de klerikale hiërarchie. Dit kerkelijk piramidemodel is gelijk aan het piramidemodel waarin de kapitalistiese maatschappij kan worden uitgedrukt: aan de top de eigenaar (het kapitaal) en aan de basis de producenten (de arbeiders). Hoe in naam van de kerk het kapitaal zich sinds de zestiende eeuw in Afrika, Amerika en Azië heeft verrijkt, mag als bekend verondersteld worden. Konsekwent heeft de kerk, dwz de kerkelijke top de zijde van maatschappelijke uitbuiters gekozen en nog immer kiest zij die kant. Wanneer het Vaticaan al of niet geheime overeenkomsten sluit het fascistiese regiems hebben die hetzelfde doel als de aanvallen op het "liberale" kapitalisme (paus Paulus VI in de encycliek Populorum Progressio van 1967). De kerkelijke strategie is er steeds op gericht om verandering aan de basis van de maatschappelijke piramide te onderdrukken en te elimineren. Nergens is de kerk zo beangst voor als voor het in beweging komen van het volk. Vandaar dat alle zgn. sociale aktiviteiten van de klerus alleen maar ten doel hebben de maatschappelijke tegenstellingen te verdoezelen en eventueel verzet daartegen in te kapselen (vgl. de konfessionele vakverenigingen).
Het harmoniebeginsel viert hoogtij om de traditionele verhoudingen te bestendigen. "Het kommunisme", dwz iedere poging om de kapitalistiese piramide omver te halen, wordt fanatiek als goddeloosheid bestreden, omdat de kerk weet dat haar positie onafscheidelijk met die van het kapitaal verbonden is.
Vanuit die optiek gezien is het duidelijk dat de kerk zich met hand en tand verzet tegen ontwikkelingen die uitgaan van de "eigen verantwoordelijkheid" van de gelovige. Met name de emancipatie op seksueel gebied (positie van de vrouw, voorbehoedmiddelen, abortus) is de kerk een voortdurende doorn in het oog. Niet zozeer omdat daar religieuse bezwaren tegen zouden bestaan, maar omdat de autoriteit van de kerk wordt aangetast. De kerk is bevreesd dat haar traditionele gezag zal worden ondergraven wanneer de demokratiseringsidee doorzet. Maar zeker zo bezorgd voor demokratisering binnen het gezin is zij voor demokratisering binnen het bedrijf, want een dergelijke ontwikkeling tast ook de traditionele autoriteit van haar bondgenoot het kapitaal aan.

BOUDEWIJN CHORUS

ROME EN HET CELIBAAT

Elisee Reclus beschreef in zijn verhandeling "Godsdienst en gezag" de godsdienst als een kracht die"behalve de stoffelijke kracht, het schaamteloze geweld dat zich openbaart door gedwongen werkeloosheid, gevangenis, kartetsvuur" ter beschikking staat van regeerders. En Michael Bakoenin maakte in "God en de staat" onder de op Voltaire geparodieerde leus "als God bestond, moest men hem afschaffen" eveneens duidelijk dat de godsdienst - en in het verlengde daarvan moderne varianten als de positieve wetenschap - de vrijmaking van de mens belemmerde, de herwaardering van zijn eigen mogelijkheden als individu en als klasse tegenhield. Credo quia absurdum, ik geloof omdat het ongerijmd is. Ook Karl Marx beschouwde de godsdienst als een verschijnsel van de wereldse slavernij. Het zijn de kristelijke kerken en kloosters die de slavernij bestendigen uit het Romeins imperium, dat de grondslag vormde van onze westerse maatschappij. Constandse geeft in zijn "De vrije mens in een leefbare wereld" nog eens aan waar de huidige voordelen van de godsdienst liggen, daarbij genomen recente pseudo-epigonen als de leer van de snoepgoeroe Maharaj, die ons meldt: "ik zal u leren het zien van het goddelijk licht en het horen van de hemelse muziek en het proeven van de nektar van het eeuwige leven": wel, mocht de bijbel en mocht het kristendom niet meer voldoende zijn om de mensen te beinvloeden, dan misschien deze leer. En let wel: dat is geen leer die de macht predikt, maar de gehoorzaamheid en berusting en die er op uit is om dat aspekt waarvan Marx gezegd heeft "godsdienst is opium van het volk", het aspekt van beneveling en van de vertroosting, tot ons te brengen. Opnieuw en onverhuld, anno 1975. De bekende analyses omtrent godsdienst en geloof, verstaan als dogmaties ideëensysteem ter legitimatie van machtsstrukturen, betreffen vooral de onverhulde aspekten. Dat de kategorieën goed en kwaad rechtstreeks worden afgemeten aan de maatschappelijke krachtverhoudingen en niet worden bepaald door spontaan verrijzende profeten en hun gevolg, is inmiddels gemeengoed geworden. Meer verhulde aspekten van de godsdienst als onderdrukkingsinstrument zijn te vinden in die sektoren die bij uitstek door godsdienstige opvattingen worden gedomineerd en genormeerd: de seksualiteit - en in"logies" vervolg daarop: het gezin, de opvoeding, het onderwijs. In "Sexualiteit en Nieuwe Cultuur" heeft Wilhelm Reich het burgerlijk gezin gekenschetst als de belangrijkste kweekplaats van de ideologiese atmosfeer van het konservatisme, - en velen hebben daarop voortgeborduurd. Maar een bruikbare histories-materialistiese benadering van de rol van de godsdienst in het aanpassings- en onderwerpingsproces , dat opvoeding wordt genoemd, is niet voorhanden. Dat is een

pijnlijke lankune in de socialistiese wetenschapsbeoefening, vooral omdat het religieuze aandeel in het uitermate patriarchale en maskuline karakter van de wat de westerse moraal heet, juist in deze kultuur-bepalende sektoren ongehoord moet zijn.

Eksploitatie van de vrouw

De onderdrukking en eksploitatie van de vrouw in en door de godsdienst en ter bestendiging van de godsdienst, ten voordele van zowel kerkelijke als wereldlijke machthebbers kent vermoedelijk geen grensen. De roomse kerk, die het keizerlijk gezag bij de Romeinen transformeerde tot het onfeilbare pauselijk gezag en sinds de vierde eeuw het kristendom tot staatsgodsdienst wist te verheffen, is op dit terrein niet alleen histories kampioen. De voordelen van het celibaat ter handhaving van gehoorzaamheid en afhankelijkheid der kerkelijke funktionarissen, gericht op kontinuering van de klerikale greep op de ontwortelde massa van gefrusteerde en gedesillusioneerde gelovigen - voor wie zekerheid, geinkarneerd in god, het hoogste goed en leiderschap, gegeven aan de paus en zijn curieeuze subalternen, het enige houvast in deze poel des verderfs is - wegen ook nu nog op tegen de geringe nadelen van een wat ongerieflijke positie tegenover bijv. het derde wereld proletariaat (want de dissidente progressieve katolieken in het vrije westen kunnen slechts marginale grenskonflikten veroorzaken).
Niet voor niets houdt Rome nog immer krampachtig vast aan het celibaat, - en blijven doktrinaire kerk"geleerden" in dienst van het Vaticaan juist als celibatairen hun vreemde starheid spuien over het huwelijk, in het bijzonder over de voortplanting. De kerk is de enige en uitsluitende instantie, waaraan de klerus zich kan binden; gemeenschap met een medemens, verbinding aangaan met een vrouw of man van de wereld, zou direkt ondermijnend effekt hebben op de macht van de kerk, zou direkt kanalen aantasten die voor de verspreiding van de heilige leugen worden aangewend, zou de kerk uitleveren aan het volk.
In deze trant kan de noodzaak duidelijk worden van een, bij voorkeur feministiese herwaardering van de rol die Rome in de geschiedenis van de vrouwenslavernij heeft gespeeld en nog speelt. Gods woord zelf, de bijbel - die Multatuli beschouwde als een "boek dat onovertroffen is in schandelijke taal en walgelijke vuiligheden" - staat borg voor een schier ongelimiteerde onverdraagzaamheid ten aanzien van de vrouw. Toch schijnt ook voor de vrouwelijke helft der mensheid gods woord bestemd te zijn.

Moeder-maagd-hoer

Van Genesis tot de Openbaring worden vrouwen uitsluitend in drie funkties beschreven: als huisvrouw-moeder, als dochtermaagd (behalve dan die ene onbevlekt ontvangen maagd, die de schuld aan de heilige geest gaf) of als hoer-verleidster. "Komaan, we zullen eens een rij van bijbelse figuren ten to-

nele voeren, getrouwelijk naar de bijbel, zonder er iets bij te maken en dan leggen we onze lezers gerust de vraag voor of dat nu wel een boek is, waaruit onze kinderen de zedelijkheid moeten leren. De hemel beware ons ervoor!", schreef dominee Domela Nieuwenhuis na zijn "bekering" tot het anarchisme in zijn "Galerij van bijbelse personen", - maar de hemel heeft ons er geenszins voor bewaard. Wie de belachelijke plaats wil leren kennen die de vrouw - ten voorbeeld aan het kristelijk nageslacht - in de bijbel wordt "gegund", leze er de geschiedenissen op na van de vrouwen en dochters van Loth (Gen.19:8), van Mirjam, de zuster van Mozes (Ex. 15:20), van Salomo's harem (1 Kon.9:3), van Delilah, Esther, Judith, Abrahams dienstmeid Hagar, van de hoer Rachab, Bathseba, enz. En ook het nieuwe testament heeft ons over vrouwen, en vooral over wat ze moesten en niet mochten, méér dan voldoende te berichten. De publieke vrouw Maria Magdalena heeft haar trekken stevig thuis gekregen. Onnodig nog te wijzen op de notoire vrouwenhater Paulus, die de vrouwen gebood te zwijgen in de gemeente (1 Kor.9:1) en deze beschouwde als een afleiding voor de man om te branden (2 Kor. 12:2-5). Hoewel, - in de congrespapers van 1972 van de American Academy of Religion, uitgegeven onder de titel "Women & Religion" terf ik een verhandeling aan, waarin op de bekende teologiese interpretatie-toer (waarbij de feiten minder spreken dan de wensen) Paulus als "de enige zekere en konsistente spreekbuis voor de bevrijding van de vrouw in het nieuwe testament" wordt geschetst. Dit naar aanleiding van de diskussie over het gesluierd gaan van vrouwen, - op grond van welk betoog de vrouw tot voor enkele jaren in de kerk steeds een hoofddeksel moest dragen.

Het huwelijk

De bijbelse opvattingen over de vrouw hebben dankbaar beslag gevonden in een instituut dat bij uitstek tot onderwerping van de vrouw zou dienen: het huwelijk. De onontbindbaarheid van het huwelijk wordt al eeuwen lang door Rome verkondigd en getuige het referendum dat onlangs inItalië is gehouden over echtscheiding, oefent zij ook in dezen starheid. "Wie zijn vrouw wegzendt om een andere reden dan hoererij en een ander trouwt, pleegt echtbreuk" (Math.19:9). Op grond van deze en andere uitspraken zou een uitzonderingsklausule, die echtscheiding rechtvaardigt, erkend kunnen worden. Maar nee, de roomse kerkjuristen, in het voetspoor van kerkvaders als Augustinus en Hiëronymus, verkozen nog roomser dan de paus te zijn: echtscheiding is alleen mogelijk wanneer aantoonbaar is dat het oorspronkelijke huwelijk éigenlijk niet geldig was, want ... de bruid was niet goed gedoopt/had een graad van bloedverwantschap (vorsten-inteelt!)/was onvruchtbaar, enz. In het direkt verlengde van de anneksatie van het huwelijk door de kerk, die er immers een sakrament van maakte, ligt de bemoeiing van dit instituut met de voortplanting. Het huwelijk wordt dan ook beschouwd als een noodzakelijk kwaad, dat alleen door de onvermijdelijke noodzaak van de vermenigvuldiging getolereerd kon

worden. Over de kerkelijke apologeten van de voortplanting is een aardig hoofdstuk te lezen in "Een chinees in Nederland" door A.J. van Julick (Leopold, Den Haag/1973). "Wat bij dit alles pijnlijk aandoet, is de bijna vanzelfsprekende last waartoe de vrouw veroordeeld wordt. Want zij is vooral de dupe van de huwelijksopvatting, die de procreatie boven alles wil sauveren. Laat ze maar lijden, zo schijnt de kerk te zeggen, we -ik bedoel: ze - zijn op de wereld om te lijden..."
De lijn naar de kerkelijke opvattingen over abortus loopt al even rechtzinnig. Reaksionaire katolieken spreken maar steeds van "de ongeboren mens" die vermoord wordt door vruchtafdrijving. In deze opvatting wordt het embryo reeds een eigen ziel toegedacht. Maar waar geen zelfstandig leven is, is geen mens. En de mens, die drager of verwekker van de foetus is, die mens leeft; en dát leven dient beschermd, dient menselijk te blijven, al was het alleen maar om te voorkomen dat de foetus -mens in wording- in onmenselijke omstandigheden op moest groeien.
"Gij zult met smarten kinderen baren" zo luidt de voor de vrouw bestemde vloek in Genesis. En voor de man: "Gij zult arbeiden in het zweet uws aanschijns". In "Vrouw en maatschappij" merkt Clara Meijer-Wichmann daarover op:"Nu is echter de werkelijkheid des levens geweest, dat door alle tijden heen de overgrote meerderheid der vrouwen én gearbeid én kinderen gebaard heeft". Als de huidige parlementaristiese roomse voorpost Van Agt c.s. zijn zin krijgt, zal dat nog wel even zo blijven.

FONDSLIJST PAMFLET

Door de enorme hoeveelheid bestellingen na publikatie van de boekenlijst in De As 13 zijn de bestelnummers A-6, G-4, G-5, G-6, G-7, G-8 en G-9 definitief uitverkocht. In de bestelling van buitenlandse boeken kan bovendien fikse vertraging optreden, omdat levertijden van buitenlandse uitgeverijen nogal variëren. Ook voor de <u>aanvullende lijst</u> hieronder geldt weer dat de boeken worden toegezonden alleen na storting van de vermelde prijs (die inklusief porto is) op giro 2553850 van stichting Pamflet, Driebergen. Bestelnummer(s) vermelden.

A-14 Albert de Jong, DE SPOORWEGSTAKING VAN 1903. 55 p. ƒ 2,50
A-15 Peter Kropotkin, ANARCHIE,FILOSOFIE EN IDEAAL. 40 p. ƒ 2,50
A-16 Clara Meijer Wichmann, MISDAAD EN STRAF. 8 p. ƒ 0,75
M-1 Hans Ramaer, DE DANS OM HET NUCLEAIRE KALF. 136 p. ƒ 12,90
S-11 INTERVIEW MET DE RAF-GEVANGENEN + BRIEF AAN DE RAF VAN DE BRIGATE ROSSE. 32 p. ƒ 2,90

<u>verder nog verkrijgbaar:</u>

G-12 De As nr.9/10, OPVOEDING, ONDERWIJS, MISVORMING. 64 p. ƒ 2,95
G-13 De As nr.11, DE VAKBEWEGING IN DE KRISIS. 32 p. ƒ 1,75
G-14 De As nr.12, DE GROTE DEPRESSIE. 32 p. ƒ 1,75
G-15 De As nr.13, TERRORISME. 32 p. ƒ 1,75
G-16 De As nr.14, DE VOORDELEN VAN DE GODSDIENST. 32 p. ƒ 2,00

SIMON RADIUS

DE ONGELDIGHEID VAN HET GELOOF

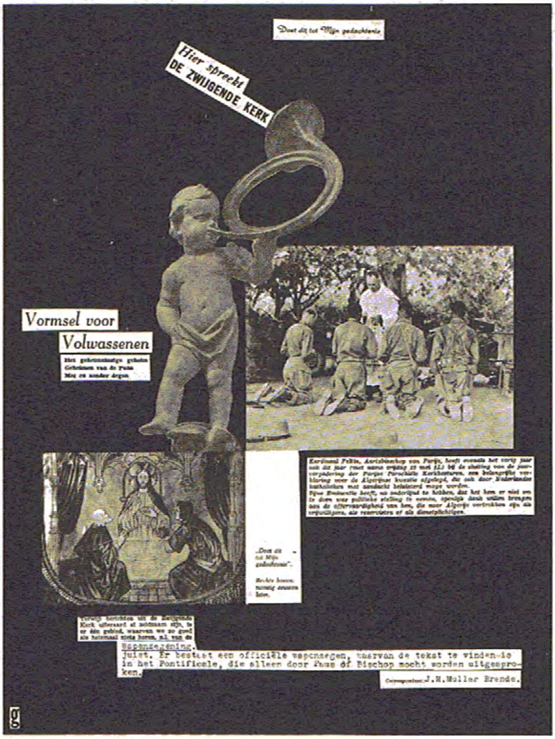
Van Bertrand Russell mag de kerk twee verdiensten hebben (andere zijn hem niet bekend)en wel de samenstelling van de kalender (Europa) en de voorspelling van zonsverduisteringen (Egypte). Voor het overige acht hij de godsdienst een bron van enorme ellende voor de mensen: de beoefening van het priesterschap - of die nu gegoten werd in kristelijke, boeddhistiese, dan wel egyptiese vormen - is één geschiedenis van onderdrukking van individuen en groepen (ketters, andersdenkenden, de vrouw, de armen). Eeuwenlang is de seksualiteit onder een soort banvloek geplaatst. Bij voortduring heeft de kerk getracht de voortgang van wetenschappelijke kennis te verhinderen (Galilei, Darwin, Marx, Freud, etc) en daarbij heeft zij steeds van de vrees gebruik gemaakt om anderen aan zich te onderwerpen. Voortdurend ook heeft zij de nadruk gelegd op het individuele bezig zijn met de eigen zaligwording. Rome heeft het nog niet zo lang geleden bestaan om konkordaten te sluiten met fascistiese regiems. En nog korter geleden hebben we gezien hoe "christen-democraten" handje klap speelden met de reaktie bij de staatsgreep tegen Allende. De institutionalisering van religie (godsdienst, geloof) in kerken, sekten, politieke partijen en vakbonden blijft een groot gevaar voor de vrijmaking van de mensen.

Onvrede met deze instituties is dan ook duidelijk een van de belangrijkste redenen voor de toenemende ontkerkelijking en buitenkerkelijkheid. Eenmaal op gang gekomen na de eeuwwisseling, loopt dit proces momenteel vrijwel vanzelf door. Daarbij speelt de vroegere geloofsstrijd nauwelijks een rol, wèl het feit dat jonge mensen"vrijer" hun gang kunnen gaan. Was in 1880 slechts 0,3 procent van de bevolking buitenkerkelijk, in 1960 was dit ruim 18 procent en van deze groep noemde 14 procent zich duidelijk ongodsdienstig. Na de aktiejaren 1960/65 komt de grote aardverschuiving op gang in het kerkelijk leven (uittreding van priesters, celibaatdiskussies, verandering van de opleiding, etc.).

Dit proces is van een gezond karakter vanwege de herkenning van het godsdienstig leven, denken en taalgebruik als niet meer passend in de huidge manier van denken en leven. Bij het verlies van deze kristelijke waarden gaat het in 't geheel niet om verlies, maar om winst. De winst van het terzijde schuiven van een eeuwenlang gehanteerd taal- en begrippenapparaat dat door zijn onwerkelijke visies op allerlei zaken de mensen van zichzelf en de anderen deed vervreemden.

Daarbij is ook van belang de vernieuwingsbeweging binnen de beoefening van de teologie, met name de visies van Dietrich Bonhoeffer en die van de revolutieteologie (Sölle, Metz,

Shaull, Bahr, Schmidt). De eerste stelt dat de kerk eeuwenlang de wereld in een interpretatie-schema heeft geplaatst, dat ongeldig is en waarbij men de mensen heeft laten leven in een werkelijkheid waarin een aparte religieuze werkelijkheid zou bestaan naast of boven de "aardse". In dit voetspoor streeft de revolutieteologie, die vooral uit de latijns-amerikaanse landen stevig gevoed wordt, naar het aan de kaak stellen van de kerkelijke praktijk en naar omkering van de bestaande orde in de zin van gerechtigheid. Daarmee pakt men een lijn op die evenzeer tot de kristelijke praktijk heeft behoord: de goede werken. En Franciscus wordt dan een grote bron van inspiratie. Die goede werken gingen vroeger echter niet samen met wat we nu bewustmaking noemen; nu wèl en de boodschap wordt dan ook momenteel vooral in zijn emancipatoriese aspekten vertaald.
De gevolgen zien we vooral ook in de opleidingen van bijv. sociale werkers, teologen en priesters. In sommige sociale akademies herinnert een kruisbeeld nog aan de oorspronkelijke herkomst. De teologen en priesters gaan de bedrijven in, werken in de wijken, zoeken de havenarbeiders op en zijn bezig met stervensbegeleiding in ziekenhuizen. Het welzijnswerk is voor allen - in het spoor van Camara, Freire, e.a. - vertaald vanuit een sociaal-politieke samenhang: de nieuwe markt ter vervanging van de oude eredienst in de lege kerken.
Wel gaan er stemmen op over identiteitskrises bij jonge mensen die hun houvast kwijt zijn geraakt, naar nieuwe zekerheden zoeken, nu ze aan de oude geen steun meer hebben. In heel die wereld van emancipatie en kommunikatie dringt toch een spook van dreigende vereenzaming, verveling en doodsverlangen binnen. De verschijnselen worden gekonstateerd, of de interpretaties van deze "ontreddering" juist zijn, laat ik even rusten. Voor dergelijke anomie-teorieën moet men altijd oppassen: zij nemen aan dat het afbreken van bestaande waarden gepaard gaat met een waarden vakuum, omdat men nog zoekende is naar nieuwe waarden. Maar het lijkt mij juist zaak om jonge mensen in staat te stellen vast te kunnen houden aan dat wat die krisis veroorzaakt heeft: het inzicht in een grote hoeveelheid ongeldige kennis, waarmee niets gedaan kan worden! Het is juist zaak dat de afbraak daarvan gepaard gaat met het zoeken naar de aansluiting op de historiese tradities van het vrije denken dat in zijn rijke gevarieerheid mensen omvat als Lucretius, de grote humanisten, de deïsten, de utopiese en de wetenschappelijke socialisten.
Ik heb zo dus mijn twijfels, ondanks alle goede bedoelingen. J. Huxley wees er al op dat de moderne teologen, en hij dacht toen aan Robinson en Tillich, in feite twee heren willen dienen: zij willen voldoen aan de eisen en de verworvenheden van de huidige wetenschapsbeoefening, maar zij passen die toe onder behoud van vele oude besmette begrippen (god, kerk, etc.). Daarmee ondersteunen zij ongewild de oude denkkaders. Het is als de veeboer die niet meer naar de kerk wil, omdat de nieuwe dominee niet meer over zijn schaapjes praat. We zien dat de toenemende onkerkelijkheid niet parallel loopt aan de afbraak van

wat we dan kunnen noemen"religieuse" behoeften van mensen. Ze loopt wel parallel aan de afwijzing van de instituties waarbinnen dat geloof zich altijd heeft (moeten) voltrekken.
Huxley nu meent dat het versleten religieus "meubilair" in de smeltkroes moet en dat uit die grondstof een nieuwe visie moet worden ontwikkeld, die in overeenstemming is met het huidige denken over de eindigheid van het menselijk bestaan, en die voor hen die dat willen tegemoet komt aan bepaalde religieuse gevoelens (opgaan in de kosmos etc.) Ik dacht dat het traditioneel godsdienstig denken één, zij het erg groot, voorbeeld is van een interpretatieschema dat een scheiding maakt tussen twee werelden: een religieuse en een aardse. Die scheidslijn ontstaat overal waar normen en waarden verabsoluteerd worden. De waarden van redelijkheid en zedelijkheid groeien ook vanzelf uit naar een geheel substantiële werkelijkheid, waaraan elk mens en elk gedrag getoetst moet worden. De verabsolutering van waarden - of zij nu van god zijn of van Kant - is juist het grote gevaar. De waardenkrisis van de 20e eeuw is geen krisis van de waarden van de mens, maar van de instituten. We hebben een nieuwe, eenvoudige levensvisie nodig, die met al deze substantiële denkkaders afrekent en tevens met hun institutionalisering die de mensen onafwendbaar tot produkt vervreemdt. Een visie die op geldige kennis over de werkelijkheid berust en die afrekent met de denkstijl van van ons onafhankelijke normen en waarden. Die zijn altijd bedenksels opdat we weten hoe en wat en waarom we iets moeten.
We moeten niets. We moeten mens zijn. Dat kun je rechtstreeks weten door de feitelijke situatie geldig te benaderen, te begrijpen en te veranderen.

WIM DE LOBEL

RELIGIE EN KOSMOGONIE

De bijbel is het boek bij uitstek dat in het westen door de goedgelovige wereld wordt gehanteerd. Deze bestaat uit twee delen, het zgn. oude testament van de joden en het nieuwe testament van de kristenen. Het is een samenstelling van 66 boeken, overgelverd en geschreven door diverse schrijvers en ontstaan in verschillende tijden, waarvan er ver teruggaan in het verleden. De bijbel vormt geen homogeen geheel, maar is eerder een contradictio in terminus. Daarbij komt nog dat er oorspronkelijk veel meer een diversiteit aan boeken en geschriften bestond en de canon die we nu kennen zijn door een willekeurige schifting tot stand gekomen. Naast de bekende evangeliën, zijn er zeker nog 'n vijftig, waaronder ook de zgn. valse evangeliën. Dan zijn er de valse verhandelingen van de apostelen, valse brieven van Jezus Christus, van de heilige maagd, van de apostelen en daarbij zelfs de valse openbaringen. In het verleden stonden de apokriefe evangeliën van Jezus even hoog aangeschreven als het huidige viertal.
Afgezien van de vertaalmoeilijkheden die al een fatale uitwerking hadden, zij hier opgemerkt dat onbegrip, interpretatie, weglating en bijschrijving ons inderdaad een ratjetoe hebben nagelaten. (Aan het oude testament ontbreken minstens 19 geschriften) Baruch de Spinoza (1632-1677) heeft in zijn "Godgeleerd Staatkundig betoog" de bijbel al uiteengerafeld en gewezen op tegenstrijdigheden, schrijffouten en zgn. "verbeteringen". Hij heeft de bijbel als godsopenbaring volledig verworpen. Het eerste boek Genesis start al met twee uiteenlopende versies van het scheppingsverhaal. Voor wie tegenspraken zoekt is het boekje "Tegenstrijdige bijbelteksten" van Domela Nieuwenhuis aanbevolen. Trouwens "De amusante bijbel" van Leo Taxil laat van de letterlijke bijbel niet veel over. Met de historiciteit van Jezus raakt men geschiedkundig al in moeilijkheden. Het eerste jaar van onze jaartelling kan nooit zijn geboortedatum zijn, want Herodus stierf reeds vier jaar ervoor.

Rituelen

Het roomse misoffer, zoals ook de laatste avondmaal-viering bij de protestanten, is een afspiegeling van de rituelen in de Griekse misteriën rond de Dionysosverering. De kern van het katolieke misoffer is de zgn. consecratie, waarin naar men beweert, brood en wijn worden veranderd in lichaam en bloed van Jezus; analoog dus aan het laatste avondmaal in het nieuwe testament van de bijbel. De Dionysosrituelen gewagen ook van het nuttigen van vlees en het drinken van bloed van een offerdier - meestal een stier - opdat men op die manier de solaire

Dionysos deelachtig zou worden.
De Griekse Dionysosverering is oorspronkelijk uit Thrakia (Orfiese misteriën) afkomstig. Dionysos (Bacchus in het latijn) is de zonne-,zowel vruchtbaarheids- als wijngod, door Zeus verwekt bij zijn aardse moeder Persefoné (Semele in het latijn) heeft ook de Orfiese naam Dionysos-Zagreus=god van de onderwereld. In stiergedaante wordt hij verscheurd en verslonden door de Titanen, maar Zeus verschroeit hen met zijn bliksemschichten en uit de as vormt hij de mens, die de elementen van het kwaad(erfzonde) en het goede(Dionysos) in zich draagt. Ook als simbool van het kiemend leven, vernieuwing, rijping en volheid, wordt Liber-Dionysos-Bakchos afgebeeld als een schone jongeling met een bladerenkrans om het hoofd en een met wijnranken versierde Thysusstaf in zijn hand. Zijn pleegvader Silenos - half bok/half mens - is zijn trouwe metgezel, rijdend op een ezel. De bosgod trekt door de wouden en over de velden, rijdend in een met bloemen omkranste wagen, getrokken door panters en luipaarden. Een vrolijk muziek makend bizar gevolg van nimfen, maenaden, satirs, vrouwen en jongelingen, bokken,ezels en tijgers omstuwen hem. Zelf wordt hij ook wel afgebeeld als bok. Hij is Nietzsches motief tot de Uebermens. De myte inspireerde Euripides (485-406?) tot de Griekse "Bakchai". De feesten van de Dionysoskultus zijn de zgn. kleine Dionysiën, de Liberalia en de Bakchanalia. Er valt hier te wijzen op duidelijke kernelementen die wij bij de figuur van Jezus terugvinden. Interessant is dat de kerkleer de satan, dus het boze, afgeschildert met een gehoornde kop, bokkepoten, etc. Een verklaring hiervoor is waarschijnlijk dat de oorspronkelijke erediensten zijn verabstraheerd, vergeestelijkt, waardoor het zingenot en de aardse vreugden in een kwaad daglicht worden gesteld.
De Iraanse zonnegod Mithras,geëerd als Onoverwinnelijke, wordt vereerd in grotten of onderaardse gewelven waar zich altaren bevinden. Men kent de rituele slachting van de stier, de doop, het avondmaal en de geboden van reinheid en kuisheid. De kristenen vonden het maar gevaarlijke konkurrenten en in het jaar 400 n.o.j. vernielden zij in Rome de Mithraea's: van vervolgden werden zij vervolgers!
Zoals al naarvoren gebracht, grijpen alle godsziensten terug in de verre oudheid en zijn slechts brokstukken en afspiegelingen daarvan. Er valt vooral te wijzen op het astronomiese en astrologiese ofwel kosmogoniese karakter van de godenverering, hun innige verwevenheid met zonne- en maanmyten.
Een feit is dat wij in de bijbel veel elementen terugvinden, die op deze sterrenverering wijzen, zij het in disharmonie, omdat de essentiële inhoud steeds minder begrepen werd. Vandaar dat de bijbel een allegories karakter heeft, samengesteld uit wat eens in de menselijke geest werd uitgebroed.
De bijbelridders moeten dan ook bedenken dat niet alleen zij over heilige boeken beschikken en dat deze kultuur- en tijdgebonden zijn. Zo hebben de oosterse godsdiensten ook hun heilige geschriften. De Brahmanen in Indië zweren bij hun

Veda's, de Perzen vallen op hun Zend-avesta met de leer van Zarathustra, de mohammedanen steken hun Koran in de hoogte en de chinezen hun King geschriften. De hindoes houden het op de Rig-Veda, later Bhagadad-Gita (Krisna).
Interessant is dat in de egyptiese dodenboeken de ons huidig bekende dierenriem wordt gevonden. Die zou dan zo'n 15000 jaar geleden zijn bedacht. De landbouwers in die tijd, sterk met de natuur verbonden, lazen aan het hemelgebeuren de tijden af die met de wisseling der seizoenen te maken had. De sterrenbeelden ontstonden dus, omdat men aan die plaatsen waarin de zon in zijn schijnbare kringloop kulmineerde bijzondere betekenis toekende. Als in die tijd in maart de zon in het sterrebeeld weegschaal stond, dan wilde dat zeggen dat de nacht en de dag met elkaar in evenwicht waren. Waterman en vissen duiden op de overstroming van de Nijl. Het bewerken van het land begon ten tijde dat de zon in het teken stier stond: de stier is behulpzaam bij het ploegen. In kreeft begint de zon terug te lopen en tijdens de oogst pinkt maagd met de Spica, de korenaar.

Kosmies gebeuren

De verzinnebeelding van de stervende en triomferende zon zien wij ook in hun mytologie. Osiris die met de avondschemer verdwijnt in het schimmenrijk van het westen wordt al vechtend vermoord door de machten der duidternis: de boze Set. Beweend door zijn moeder Isis en zijn vrouw wordt hij als zoon in de dageraad van het oosten weer verjongd herboren als Horus. Osiris, de eerste dode genoemd, wordt oa afgebeeld met kroon, gesel en scepter. In feite is alles verzinnebeeld in de strijd tussen licht en duisternis, zomer en winter, goed en kwaad.
In Peking verheft zich de tempel der seizoenen, een koepel rustend op vier zuilen, simbool van het firmament,want zij zijn lente, zomer, herfst en winter. De Mithrasgrotten geven het hemelgewelf weer. Zon en maan zijn in de bovenhoeken uitgebeeld en op een grotrand ertussen worden de planeetgoden afgebeeld. Op 25 december wordt de komst van het nieuwe licht gevierd. De geboorte van Mithras is een kosmies gebeuren. De wereldglobe draagt hij in de hand. Met de ander raakt hij de kring van de dierenriem en ook de goden van de vier windstreken zijn afgebeeld. De tijdgod Mithras wordt ook wel aangeroepen als de onoverwinnelijke zonnegod.
Begrijpelijk is dat wij in de kerkgebouwen en vroegere tempels de kosmiese wereldruimte in de koepels moeten herkennen. Het kruis is het simbool van licht en schepping. In de Ring-Veda is er het vuur Agni dat wentelt en door de winterslang Vrita 's winters wordt vermoord. Maar in Indra wordt de lente weer zegepralend herboren. De verhalen rond het leven van Boedda (de zon) zijn overeenkomstig die van Jezus; alleen moeten zij wat betreft oorsprong 300 jaar vroeger gedateerd worden. Ook vinden we er de tien geboden, de rozenkrans, offers, zielmissen, bedevaarten, enz. Bij de hindoes aanbidt men naast Brahma de goede zonnegod Vishnoe en de boze zonnegod Civa, tot een drieëenheid verbeeld als Trimoerti. Vish-

noe zal als Krisna op aarde nederdalen en zal sterven, vastgenageld aan een boom door een pijl. Als Zeus zich verandert in een stier, wil dit niet meer zeggen dan dat de zon in het sterrenbeeld de stier treedt. De twaalf werken van Herakles (de zonnegod) zijn te rijmen met de twaalf tekens van de dierenriem. De omzwervingen van Odysseus ijken we op hetzelfde stramien. De twaalf kruiswegstaties die de lotgevallen van Jezus verhalen berusten op hetzelfde chapiter en dat er twaalf apostelen zijn is natuurlijk geen toeval.
Juist de astrologiese voorstellingen in de oudheid omtrent de schepping en de lotgevallen der goden staven onze beweringen. In de grijze oudheid ervoer men dat de zon de bron en de kracht van het leven is, wasdom schenkt en daarom als een soort van oppergod vereerd werd. Aan het uitspansel namen zij niet alleen de zon waar. De nachtelijke sterrenhemel maakte een overweldigende indruk en de menselijke fantasie kwam tot een rangschikking van sterrenbeelden die in gestalten van mensen en dieren een eigen leven gingen leiden. Zij oefenden zowel goede als kwade invloed uit op de aarde en de zon, zo dacht men. De schijnbare zonnebaan doorloopt vaste sterrengroepen, waaraan we de dierenriem te danken hebben. De Babyloniërs verdeelden de dierenriem in twaalf tekens. De vier jaargetijden vormden een belangrijk element in het astrologies denken,want deze hielden verband met zonnestand in de dierenriem. De lotgevallen van de zon, de opperste goddelijkheid in het misterieus kosmies gebeuren prikkelden de verbeelding en speelden een belangrijke rol in de levens- en wereldbeschouwingen. De kristusfiguur toont vele treffende gelijkenissen met zonnegoden uit het verleden, zodat wij hem zonder twijfel als zonnegod moeten kenmerken. Maar er werden ook nieuwe elementen en simbolen aan de kristuslegende toegevoegd, waaraan astrologiese aspekten niet vreemd zijn.

Zonnegod Christus

Omstreeks 4000 jaar v.o.j. stond de zon in het begin van de lente (lentenachtevening) in het teken van de stier, in welk beeld de zon de macht van de duisternis overwint: de tijdsduur van de dag wordt langer dan die van de nacht. De godsdiensten uit die tijd kennen dan ook aan de stier geheimzinnige betrekkingen met de zon toe. Zo werd de zonnegod Jahwe door de Israëlieten in de vorm van een stier vereerd. De zonnegod Molech heeft een stierekop, de zonnegod Baäl draagt ossehoorns, de Egyptenaren vereerden Osiris en Horus in de vorm van levende stieren, de zonnegod Dionysòs werd ook met een stierekop en runderpoten afgebeeld en van Moses bestaan verschillende afbeeldingen die hem tonen met hoorns op zijn hoofd. De stiermisteriën berusten op een verlossingsmyte waarin de herboren zon zijn krachten heeft herwonnen.
Bij de jongere godsdiensten lagen de verhoudingen anders. In duizenden jaren had het kosmologies beeld zich gewijzigd. De zon staat dan tijdens de lentenachtevening in het teken van de

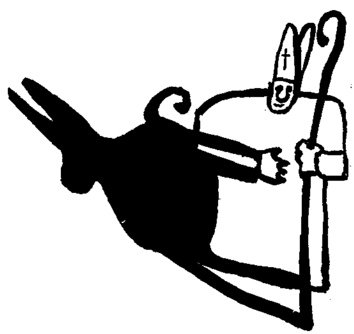
ram, door de Perzen het lam genoemd. Zo is het niet vreemd dat de zonnegod Christus door de gelijknamige kristenen genoemd werd: "het lam, dat de zonden (de winter, de duisternis) wegneemt." De ontdekking van de kristenen dat door het verschuiven van de nachteveningen de zon niet meer triomfeerde in het teken van de stier maar in dat van het lam, hield in dat zij een nieuw geheimgenootachap stichtten en tevens de strijd aanbonden met de ortodokse belijders in de Mithrasmisteriën die als vanouds de verlossing in de stier gesimboliseerd zagen.

De dood van Christus aan het kruis heeft een astrologiese achtergrond. Het simbool van het kruis wordt oa ook aan de hemel gevormd door de snijding van de evenaar en de ekliptika ofwel de schijnbare zonnebaan ten opzichte van de aarde. Deze schijding geschiedt in twee punten. In het eerste geval in het begin van de lente (het lentekruis), in het tweede geval in het herfstkruis. Dan, tijdens de winter-zonnestilstand,"sterft" de zon. De allegorie verhaalt ons dat toen Christus stierf de hemel donker werd en donder en bliksem de nachtelijke hemel scheurden. Na dit dieptepunt wordt er een "nieuwe" zon geboren die in de lentenachtevening trionfeert over de nacht: het paasfeest, het feest van de wederopstanding. Dat Christus synoniem is aan de zon, moge blijken uit Mt. XVII.2 waar gezegd wordt dat hij blonk als de zon en zijn klederen wit waren als het licht. Evenals Christus is de zon de redder van de wereld die de macht van de duisternis verdrijft en de mens behoedt voor een dreigende dood. Een ander kenemerk van de zon vinden wij in de rooms-katolieke kerk, waar de fetisj van de heilige hostie het lichaam van Christus heet te zijn. De ronde hostie is een kopie van de zon en om het beeld te vervolmaken vat men de hostie in een monstrans die in het algemeen duidelijk de stralen van de zon simboliseert.

Als laatste valt nog te wijzen op de maanmyten in de oudheid. De ruimte beperkt ons om hier dieper op in te gaan. De 33 levensjaren van Christus duiden op een maanelement.

Het betreft hier de omloop van de maan. Interessant is dat de maan, die in het westen opkomt om na zijn maandelijkse loop in het oosten onder te gaan, na drie dagen afwezigheid in het westen weer te voorschijn komt. Jezus bleef drie dagen in het graf. Om met de Prediker te eindigen: er is geen nieuws onder de zon (of de maan).

illustratie:GAL (De Nieuwe)

BOEKEN

IMPERIALISME

Dat boeken, door een "echte" uitgeverij op de markt gebracht, ook goedkoop kunnen zijn, blijkt uit de prijs van het Leerboek over imperialisme. Dit uit het deens vertaalde werk geeft een overzicht van welke ekonomiese uitbuitingsaktiviteiten zoal onder "imperialisme" gebracht kunnen worden. Hierbij blijft het niet bij een histories overzicht, maar komt ook de hedendaagse problematiek mbt de derde wereld en de betekenis van het militaire kompleks voor het neo-kapitalisme, uitgebreid aan de orde. Maw nuttige literatuur voor wie inzicht wil krijgen in het blinde systeem van produceren in een kapitalistiese maatschappij.(th.h.)

(Ellen Brun & Jacques Hersh, Leerboek over imperialisme - mechanismen van uitbuiting; Van Gennep, Amsterdam/1975,*f* 9,90)

MARXISTIESE ONTWIKKELINGSWET VAN DE MENSELIJKE GESCHIEDENIS

I.De SUN/Nijmegen heeft de intree-rede van dr. Ger Harmsen als hoogleraar in de dialektiese wijsbegeerte (te Groningen) in boekvorm uitgegeven (Natuur, geschiedenis, filosofie). Harmsen werkt het probleem uit dat samengebald zit in de zin waarin Engels de betekenis van Marx formuleert:"Zoals Darwin de ontwikkelingswet van de organiese natuur ontdekte, zo ontdekte Marx de ontwikkelingswet van de menselijke geschiedenis.

Darwin (1809-82) die natuurwetenschappen had gestudeerd, heeft zich beziggehouden met het opstellen van een afstammingsleer en een selektieteorie. Hij wierp gedachten op over mechanismen die tot ontstaan en verandering van planten- en diersoorten leiden. Harmsen zegt nu dat het Marx en Engels niet ging om de vraag of de inzichten van Darwin juist waren, maar wel om het opvatten van de natuur als een histories proces dat krachtens in zichzelf werkende wetmatigheden verloopt. Dit levert naar mijn mening een grondslag op voor de scheiding der wegen van anarchisten en marxisten, niet mbt het doel, maar tot het opweg-zijn naar dit doel.

II.De wetmatigheden zijn absoluut en relatief op te vatten. Marxisten hebben deze wetmatigheden vooral in de taktiek dogmaties-autoritair(absoluut) uitgewerkt. Anarchisten zien wetmatigheden meer als"proces", als "aktiviteit"(relatief). Deze verschillen zijn terug te voeren in het begrip "organisatie". Het gaat niet om de vraag wel of niet organiseren, maar hóe organiseren.

Marxisten hebben het wetmatige verloop als histories als het ware geobjektiveerd. Hieruit hebben zij de rol van de partij

afgeleid en daar weer uit de rol van de besluiten van de partij. De missie die het proletariaat te vervullen heeft, wordt gepresenteerd in de partij. De partij wordt daarmee de status van onfeilbaarheid verleend (net als bij de paus...). Zo kan de partij de historiese waarheid zelf worden. Marx is dan ook - zo interpreteer ik de formulering van Engels - als historicisties-materialist niet onschuldig aan de anti-emancipatoriese (emancipatie=bevrijding) sovjet-russiese teorie en praktijk. Onder "historicisme" wordt verstaan:het maatschappelijk leven als onderworpen zien aan onontkoombare historiese wetmatigheden, zodat de toekomst van de geschiedenis voorspelbaar lijkt.

III.Het hierboven gestelde is niet het vraagstuk dat Harmsen onder het mes heeft. Hij benadert de problematiek van een andere kant. In wat hij als "histories proces" beschrijft (in 3 etappes) staat echter veel, waarmee anarchisten in kunnen stemmen. Uit die instemming kan en mag niet afgeleid worden, dat de taktiek die marxisten aan "wetmatigheden" ontlenen mbt hun organisatieprincipes, eveneens aanvaarding vindt bij anarchisten. Het blijft echter een goede zaak kennis te nemen van krities en dialekties filosoferen, omdat dit - zoals Harmsen zegt - naar zijn aard de teoretiese uitdrukking wil zijn van reële en konsekwente emancipatiebeweging der werkende bevolking. En dat is het doel waarin marxisten en anarchisten één zijn. (th.h.)

(Ger Harmsen, Natuur, geschiedenis, filosofie;SUN,Nijmegen/ 1974; *f* 6,--)

ARBEIDERSSTRIJD EN VAKBEWEGING

Sunschrift 83 (Nieuwe vormen van industriële aktie) van Ad Teulings en Frans Leijnse hinkt in meer dan één opzicht op twee gedachten. Allereerst is hun boek grotendeels een kompilatie van artikelen die zij de afgelopen jaren in "De Groene" hebben gepubliceerd. Daar zou niets tegen zijn, mits hun visie op de arbeidersstrijd (havenstaking Rotterdam 1970, metaal 1972, Pelger 1972, industriële cao 1973 en de stakingen en bedrijfsbezettingen in Engeland 1972) niet was geëvolueerd en het geheel wat tegenstrijdig is geworden.

Zo tonen zij duidelijk aan dat de Rotterdamse werf- en havenarbeiders zelfstandig en onafhankelijk in aksie kwamen, dat het maoistiese Arbeidersmacht geen andere funksie had dan het vertolken van hun eisen en dat de bonden hun verloren prestige slechts konden herwinnen door het op een akkoordje te gooien met CPN-coryfee Fré Meis. Teulings & Leijnse gaan er echter aan voorbij dat de sindsdien ingezette "radikalisatie" van de vakbeweging (met name de Industriebond-NVV) noodgedwongen is geweest, dat in een konflikt als dat bij Pelger de Industriebond wel gedwongen was te kiezen voor CPN lid Platje. Voor wat, hoort wat: de CPN als "redder" van het NVV.

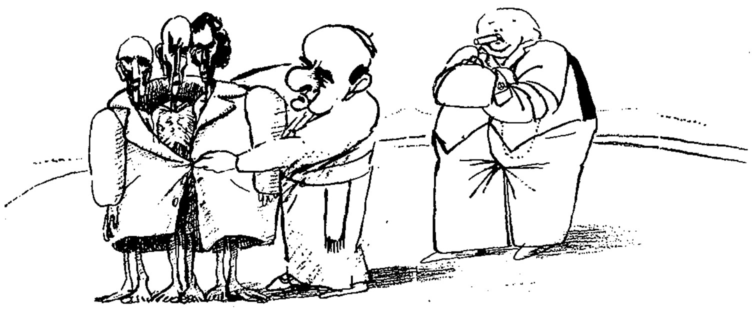
Het door de auteurs als "demokratisering" bewierrookte bedrijvenwerk is weliswaar een poging de verburokratiseerde

organisatie te verbeteren, maar kan toch niet los gezien worden van de oude strategie van de CPN (bedrijfskernen). Halverwege het boek zijn Teulings & Leijnse vergeten dat de nieuwe strategie (van harmonie- naar konfliktmodel) het resultaat is van aksie aan de basis en het blijft de vraag of de voorhoedefunksie die zij nu aan de vakbeweging toekennen, niet in strijd is met haar funksie als partner in het institutioneel overleg met staat en kapitaal. Natuurlijk is het aan de orde stellen van het vraagstuk van de macht, zoals Groenevelt doet, een belangwekkende stap vooruit, maar wat te zeggen van het andere nieuwe stokpaard van de vakbeweging: de nivellering? De "geradikaliseerde" vakbeweging kent donders goed haar eigen grens en weet dat de als nivellering gepresenteerde verdeling van de armoede niets meer kan zijn dan een fopspeen voor de allerlaagst betaalden. In de strijd tussen kapitaal en arbeid om de macht in de onderneming raakt zo'n fopspeen geenzins de kern van de zaak en ontstaat slechts nodeloze polarisatie binnen de Samenvattend: een pretentieus, onvolledig en soms verwarrend boek met een mager aantal literatuurverwijzingen. (h.r.)
(Teulings/Leijnse, Nieuwe vormen van industriële aktie - arbeidersstrijd en vakbeweging in Nederland en Engeland; Sun, Nijmegen/1974, ƒ 12,50)

GEVAAR UIT EEN POTJE
Cosmetica in Nederland is een ontmaskerend boekje over de praktijken van cosmeticafabrikanten. Het levert goed geld op, dat wel, maar dat vrijwel alle schoonheidsmiddelen een aardige hoeveelheid grondstoffen bevatten die best eens schadelijk zouden kunnen zijn, staat niet op de potjes of spuitbussen. De auteurs konkluderen dat de cosmeticagebruik(st)er behoorlijk vogelvrij is en dat het tijd wordt dat daar eens wat aan gedaan wordt. (j.h.)
(Lucas Reijnders e.a., Cosmetica in Nederland; Van Gennep, Amsterdam/1975, ƒ 9,50)

VAKBONDEN/ARBEIDERSZELFBESTUUR
Tegen de tijd dat deze As onder de ogen van de lezers komt, zal het Studium Generale dat onder bovenstaande naam in Groningen is georganiseerd voor het grootste deel voorbij zijn. Het is een onderwerp dat ons anarchisten en anarchosindikalisten zeer ter harte gaat, zodat ik graag aandacht vraag voor de zogeheten cyclusmap van dit SG. De benaming "map" is een duidelijk understatement, want het gaat hier om een boekwerk van 156 pagina's op A4 formaat, gedrukt, ingenaaid, van vele belangwekkende illustraties voorzien en dat alles voor een prijs van slechts zes gulden.
In het voorwoord schrijven de organisatoren/uitgevers: "De belangrijkste doelstelling van de commissie -was- om dmv het verstrekken van informatie en het op gang brengen van de diskussie meer duidelijkheid te scheppen in de problematiek van de bedrijfsdemokratisering." Zeker voor wat het boek betreft is men daar goed in geslaagd; ik zou haast

illustratie:GAL (De Nieuwe)

willen spreken van een standaardwerk en dat echt niet alleen omdat men het artikel van Piet Eimers en Robert Gerritsen uit de inmiddels al lang uitverkochte As nr.5 als inleiding heeft opgenomen. Neen, er valt veel meer te genieten in deze map. Over de deelproblemen komen de juiste deskundigen aan het woord. Zo schrijft en spreekt Stan Poppe, veteraan uit de Nederlandse Spartacusbeweging over het radenkommunisme en Frits Kool, medewerker aan het instituut voor sociale geschiedenis over de Russiese raden in 1905 en 1917; Ger Harmsen voert woord en pen over "vakbeweging en demokratie", daarin gesekondeerd door Taco Kastelein die SDAP en NVV in de jaren 20 bekijkt. Natuurlijk ontbreekt ook de Spaanse revolutie (Rudolf de Jong) niet, evenmin als het eksperiment in zelfbestuur dat in Joegoslavië (door Marius Broekmeyer) is bestudeerd.
De samenstellers hebben veel zorg besteed aan het bijeenzoeken van voor deze onderwerpen belangrijke citaten en fragmenten uit boeken en kranten, die weer alle genoemd zijn. Ik kan daarom alleen maar adviseren: zie nog een exemplaar te pakken te krijgen bij de commissie SG in Groningen,postbus 72! (a.m-g.)
(Vakbonden/arbeiderszelfbestuur; SG,Groningen/1975, ƒ 6,--)

DE MULTINATIONALS OP DE SNIJTAFEL
Velen zullen blij zijn dat Van Gennep een goedkope herdruk heeft gebracht van het uitstekende boek van Levinson over de multinationals. Hij verklaart waarom de huidige inflatie nooit bestreden zal kunnen worden door de lonen te verminderen. De uiteindelijke oorzaak ligt immers in de winsthonger van de multinationale giganten. Drie jaar na verschijnen is dit -gezien het onderwerp - vlot geschreven boek aktueler dan ooit. Met klem aanbevolen ! (h.r.)
(Charles Levinson, Kapitaal, inflatie en de multinationale ondernemingen; Van Gennep, Amsterdam/1975 (2e dr.), ƒ 9,90)

OVER DE RAF/BAADER-MEINHOF
een verduidelijking

Uit reaksies op mijn artikelen over de RAF in De As 12 en 13 is me duidelijk geworden dat ik niet duidelijk geweest ben. Het is me vooral kwalijk genomen dat ik me niet expleciet gedistantieerd heb van de RAF. Sommigen meenden zelfs gelezen te hebben dat ik oproep tot solidariteit met de RAF. Toen Böll en Brückner relativeringen aanbrachten en aandrongen op matiging in de genadeloze hetze tegen de Baader-Meinhof-"Bande" was de ongenuanceerde reaksie: wie ook maar de geringste verdediging voor de reeds ten dode opgeschreven RAF-revolutionairen inbrengt is één van hen. Bild introduceerde voor Böll c.s. het begrip "geestelijke vader van het geweld".
Ik verdedig de RAF niet; ik wil de feiten, omdat ik geloof dat de feiten de RAF verdedigen. Ik heb opgeroepen tot solidariteit - niet met de RAF, maar met de gevangen kameraden van de RAF - nu vaststaat dat zij als beesten worden behandeld, bij voorbaat veroordeeld zonder fair proces of ook maar opheldering van de omstandigheden. Politiek distantie nemen, mijn kritiek op de RAF uitspreken, wil ik pas dàn, wanneer deze geen zicht zal ontnemen op de dringende prioriteit de nieuw-fascistiese terreur waaraan de RAF-gevangenen worden blootgesteld,aan de kaak te stellen.Aard en aantal slachtoffers van de stadsguerilja in West-Duitsland, zoals ook de RAF die heeft gevoerd, staan voorlopig in geen enkele verhouding tot de misdaden die de Westduitse staat pleegt en waaraan ze medeplichtig is als trouwe vazal van het VS-imperialisme. De staat heeft hele delen van links gedwongen zich te illegaliseren.
Sommigen hebben tenslotte willen wijzen op een verschil van opvatting tussen Constandse en mij ten aanzien van de vraag tot de verhouding van dit gewapend verzet en het anarchisme. Dat verschil is er niet. Beiden hebben wij gewezen op het feit dat anarchistiese teorieën geen aantoonbare invloed hebben gehad op de RAF of de Beweging van de 2e juni. Ik heb in aanmerking genomen dat er wel zich anarchist noemenden in deze beweging deelnemen. Wij moeten ons daarom zeker bezighouden met de vraag hoe hun strijdwijze binnen het anarchisme kan worden uitgelegd.
Bantwoord heb ik die vraag trouwens nog niet, zomin als Constandse wanneer hij stelt dat men van een vrijheidslievend en socialisties standpunt generlei verantwoording kan aanvaarden voor hun strijdwijze.

Boudewijn Chorus

DUBBELNUMMER DE AS
Begin september verschijnen de afleveringen 15 en 16 als dubbelnummer, gewijd aan het (nieuwe) fascisme.

de voordelen van de godsdienst

anton constandse:

ROME EN HET HEILIG JAAR

arthur mendes-georges:

HET GELOOF VAN MIJN GROOTMOEDER

hans ramaer:

KERK EN KAPITAAL

boudewijn chorus:

ROME EN HET CELIBAAT

simon radius:

DE ONGELDIGHEID VAN HET GELOOF

wim de lobel:

RELIGIE EN KOSMOGONIE

prijs: *f* 2,00